

FELJTON

TEOLOG ŽELJKO TANJIĆ O SLOBODI VJEROVANJA Utemeljena je na dostojanstvu ljudske osobe i nitko je ne može oduzeti ili ograničiti (5/6)

PROF. DR. ŽELJKO TANJIĆ/FOTO: PIXSELL

Ovaj feljton ima za cilj pridonijeti povećanju informiranosti hrvatske javnosti o vjerskoj slobodi kao temeljnom ljudskom pravu, a u nastavcima će se ponuditi nove informacije i analize fenomena (ne)poštivanja vjerske slobode u svijetu i Hrvatskoj.

30.09.2021. / 19:18 / Ivan Tašev

Sloboda vjeronanja za dobro svih – dokument je Međunarodne teološke komisije objavljen prije dvije godine, a u njegovom je oblikovanju uvelike sudjelovao i hrvatski teolog i tadašnji član komisije rektor Hrvatskoga katoličkoga sveučilišta prof. dr. Željko Tanjić. U očekivanju prijevoda na hrvatski jezik, glavne naglaske toga dokumenta koji se iz teološke dimenzije bavi pitanjem vjerske slobode prenio je rektor Tanjić, koji je bio tajnik podkomisije Međunarodne teološke komisije za slobodu vjeronanja te je bio zadužen za koordinaciju rada, pripremu materijala i druge detalje zajedno s teozima iz cijeloga svijeta. Sloboda vjeronanja tema je koja profesionalno intrigira prof. Tanjića, pa se u razgovoru osvrnuo i na neke aktualne pojave ugnjetavanja slobode vjeronanja, posebice kroz ograničavanje priziva savjesti, a otkrio nam je i kako planira objaviti knjigu o toj temi kada mu nakon mandata rektora ostane više vremena za znanstveni rad.

Nutarnji stav osobe

Naš serijal tekstova u svojem naslovi sadrži pojam „vjerske slobode“, no u pripremi razgovora istaknuli ste da vam je draži termin sloboda

vjerovanja, a i inače ga češće koristite. Postoji li razlika među tim pojmovima i zašto preferirate slobodu vjerovanja umjesto vjerske slobode?

Prof. dr. Tanjić: Kao prvo, drago mi je da se o ovoj temi piše kako bi se hrvatska javnost upoznala s važnošću jednoga od temeljnih ljudskih prava. Terminološki gledano, sloboda vjerovanja stavlja naglasak na nutarnju slobodu savjesti pojedinca, na nutarnji stav osobe da slobodno od svake vanjske prisile vjeruje ili ne vjeruje te da ima slobodu osobno i javno, u zajednici, ispovijedati vlastitu vjeru, što uključuje i slobodu Crkve kao institucije. O tome govori Drugi vatikanski koncil, u Deklaraciji o slobodi vjerovanja *Dignitatis humanae*. Pojam vjerska sloboda više je neutralniji i stavlja drugačiji naglasak: na predmet, na objekt slobode. Znam da se taj pojam uvriježio u Hrvatskoj, ali volio bih da se to promijeni jer je i u sedmom prerađenom izdanju dokumenata Drugoga vatikanskoga koncila prihvaćena ova promjena. *Dignitatis humanae* se više ne prevodi kao dokument o vjerskoj slobodi, nego kao deklaracija o slobodi vjerovanja, pa i ja radije koristim taj pojam te ga smatram teološki opravdanijim. O tome sam i pisao povodom predstavljanja ovog sedmoga izdanja prijevoda koncilskih dokumenata, kao i u drugim člancima.

Sloboda vjerovanja utemeljena je na dostojanstvu ljudske osobe i nitko to pravo ne daje pozitivnim zakonskim propisom niti ga njime može oduzeti i ograničiti

Pomak s prava istine na pravo slobode

Spomenuli ste Drugi vatikanski koncil. Kao da se do ožujka 2019. godine i objavljivanja dokumenta Međunarodne teološke komisije „Sloboda vjerovanja za dobro svih“ od Deklaracije *Dignitatis humanae* nije pojavio sustavni dokument koji bi se bavio pitanjima vjerske slobode ili slobode vjerovanja. Što je razlog toj polustoljetnoj „šutnji“ o tom pitanju?

Prof. dr. Tanjić: Deklaracija *Dignitatis humanae* je važan dokument Drugoga vatikanskoga koncila, po mišljenju pape Benedikta XVI., jedan od najvažnijih koncilskih dokumenata koji po prvi put promišlja ovu temu te predstavlja novost i miljokaz u razmišljanju Crkve na koncilu i nakon njega. Cjelokupni nauk Crkve do Drugoga vatikanskoga koncila u ovoj materiji upućivao je prvenstveno i isključivo na pravo istine. Polazilo se od toga da je istina najvažnija kategorija, a Katolička Crkva i kršćanstvo u

katoličkoj interpretaciji smatraju se *vera religio*. U toj logici razmišljanja, ako je nešto istinito, ono jedino ima pravo postojati u društvu i državi te iz toga proizlazi čak zadaća države, pa i društva, štiti i dopustiti samo jednoj pravoj, istinitoj religiji i vjeri da javno djeluje. Drugi vatikanski koncil donio je pomak s prava istine na pravo slobode s naglaskom na slobodu pojedinca da bez prisile traži istinu u pitanju vjerovanja. Iako se *Dignitatis humanae* nikada nije odrekao prava katoličke vjere kao istinite, srž toga dokumenta jest naglasak na slobodi pojedinca i njegove savjesti u traženju istine. Ta svojevrsna napetost što ima prednost – istina ili sloboda – nije se odnosila samo na područje slobode vjerovanja, nego i na područje morala, etike, dogme, a Drugi vatikanski koncil zapravo je bio traženje suglasja odnosa istine i slobode, otkrivajući iznova važnost kršćanskoga shvaćanja slobode. Nije se šutilo i pape su o tomu često progovarali, posebice sv. Ivan Pavao II. u vremenu komunizma. Nakon pada komunizma smatralo se da, barem u našem europskom kulturnom krugu, o tomu neće biti potrebe govoriti i da su temeljne postavke *Dignitatis humanae* dovoljne. No, pokazalo se da to nije točno.

„Prva“ sloboda i temeljno ljudsko pravo

Vratimo se na sam pojam vjerske slobode, odnosno slobode vjerovanja. Ona je temeljno ljudsko pravo, neki će je nazvati „prvom“ slobodom, no u današnjem vremenu ere novih ljudskih prava ta sloboda kao da je stavljena po strani i da sve češće postaje „zaboravljeno“ ljudsko pravo. Možete li pojasniti kako vidite slobodu vjerovanja?

Prof. dr. Tanjić: Riječ je o temeljnoj nutarnjoj slobodi savjesti, koja je važnija od svih drugih sloboda, jer sloboda vjerovanja govori o transcendentnom utemeljenju slobode koja ne ovisi ni o čemu ni o nikomu drugome, osim o tome da je netko čovjek i pripadnik ljudskoga roda. Sloboda vjerovanja utemeljena je na dostojanstvu ljudske osobe i nitko to pravo ne daje pozitivnim zakonskim propisom niti ga njime može oduzeti i ograničiti. Sloboda savjesti i vjeroispovijesti pripadaju u temeljna ljudska prava, ona nadilaze svako društvo i državu, ona se ne mogu preglasavati u parlamentu, mogu se regulirati i ograničiti samo kada je u pitanju javni red i mir, ali čovjek ih ima već samim svojim činom pripadanja ljudskoj zajednici. I zato se može govoriti o „prvoj“ slobodi i temeljnom ljudskom pravu. To pravo osobi da slobodno izražava vjerovanje – javno ili privatno – ne dopušta nikakvu prisilu niti ograničavanja od strane političke moći i države.

Potporu radu Međunarodnoj teološkoj komisiji daje i papa Franjo koji se primivši članove u audijenciji u studenom 2019. osvrnuo i na temu slobode vjeronjanja i dokument "Sloboda vjeronjanja za dobro svih"

Nelagodnost pred fenomenom vjerskoga

U ovo pandemijsko vrijeme mnogi su govorili da je državno ograničavanje broja sudionika na misama bilo zadiranje u vjerske slobode. S obzirom na malo prije iznesenu definiciju slobode vjeronjanja, kako biste ocijenili stanje slobode vjeronjanja u Hrvatskoj?

Prof. dr. Tanjić: Sloboda vjeronjanja na zakonodavnoj, pa i na razini javnoga pokazivanja je zadovoljavajuća, jer nema otvorenih progona katolika ni pripadnika drugih vjerskih zajednica. Dapače, vjerske zajednice – pa i one koje su manjinske – ostvaruju svoja prava te su odnosi između države i vjerskih zajednica često bolje regulirani nego u mnogim zrelijim demokratskim državama. Ipak, primjećujem da se događa marginalizacija i često se pojavljuje nelagoda, pa i cenzura kada je u pitanju religijsko na kulturalnom, znanstvenom, društvenom pa i političkom području. Religija kao da se samo tolerira i trpi, ne zna se što bi se točno s njome u društvenom životu i kako bi ju tretirali. Ona se ne doživljava kao osloboditeljska snaga koja ljudima daje smisao, izvor snage i jakosti, koja oblikuje i mnoge društvene dimenzije, od umjetnosti do svakodnevice već se doživljava kao stvarnost koja stvara nelagodu, koja se smatra privatnom stvari pojedinca, nešto što treba izbjeći, što ne treba pokazivati, što dijeli, a ne povezuje. Kod nas u Hrvatskoj sve je veća prisutnost

nelagodnosti pred fenomenom vjerskoga. To je posebice vidljivo kada se Crkva izjašnjava o društvenim i javnim pitanjima, pa reakcije bivaju dočekane „na nož“, često od onih idejnih i misaonih krugova koji još uvijek svoje korijene vuku iz komunizma.

Meki totalitarizmi

Nedavno je ne samo u Hrvatskoj, već i na razini Europske unije bilo mnogo govora o prizivu savjesti koje zasigurno pripada u područje slobode vjerovanja. Kako je došlo do toga da se jedno pravo koje postoji već više od dva milenija „istišće“ tzv. novim pravom?

Prof. dr. Tanjić: I u Hrvatskoj, ali i drugdje u svijetu javlja se misaono-pojmovna konfuzija u pogledu sloboda, ljudskih prava, uz tendenciju da se prava pojedinih skupina u zapadnim društvima proglašavaju *ipso facto* ljudskim pravima, iako ona to po svojoj naravi nisu. Naime, ne postoji ljudsko pravo na roditeljstvo, ali postoji ljudsko pravo da dijete ima oba roditelja – oca i majku, to je temeljno ljudsko pravo. Primjećuje se da sve manje ljudi slobodu vjerovanju podrazumijeva kao temeljnu slobodu, mnogi ne vide da i sve drugo može dovesti u pitanje ukoliko u opasnost bude dovedena sloboda vjerovanja. U tom slučaju izručeni smo totalitarističkim konceptima – bilo da je riječ o tzv. mekim totalitarizmima ili neoliberalnim pojavama.

Nerazumijevanje važnosti stožerne dimenzije pojma slobode savjesti i vjerovanja vidljivo je i kroz odnos prema prizivu savjesti. Iz sadašnje koncepcije države i društva – čiji temelji počivaju na želji pojedinaca koje postaju i temelj pravne društvene kulture – tvrdi se da su pozitivni zakoni jedino utemeljenje ponašanja, pa čak i liječnika kada se govori o početku ili kraju ljudskoga života. Iako je priziv savjesti u našoj tradiciji prisutan od grčke-rimske filozofije, sloboda pojedinca pred ključnim pitanjima etičke važnosti vrednuje se prema zakonima države koji mogu biti diktatorski, kao što je to bilo primjerice u nacizmu, fašizmu i komunizmu. Priziv savjesti ne želi se samo ograničiti, nego i ukinuti. Mnogi to čak i podržavaju, u ime određenih sloboda ili prava koji su u izravnom sukobu s slobodom vjerovanja, a nisu ni sadržajno ni epistemološki na istoj razini. Oni nisu svjesni da ukoliko se ukine priziv savjesti, da će se u ime diktata pozitivnoga zakona države od osoba moći tražiti i mnoge druge stvari koje se danas čine nezamislivima. Reći da onaj tko je zaposlen u javnoj bolnici i prima plaću iz proračuna mora činiti pobačaj jer je tako država odlučila –

novi je oblik totalitarizma i jednostrani pristup problematici. On danas u nekim društvima lako prolazi jer su se sve bitne, pa i misaono utemeljujuće teološko-filozofske odrednice od 60-ih godina prošloga stoljeća naovamo potpuno izgubile i drugačije formirale: ideološki neznanstveno, stavljeni su drugačiji naglasci, pa se pojedina prava regulirana pozitivnim zakonskim normama sama po sebi proglašavaju ljudskim pravima iako to nisu.

Reći da onaj tko je zaposlen u javnoj bolnici i prima plaću iz proračuna mora činiti pobačaj jer je tako država odlučila – novi je oblik totalitarizma i jednostrani pristup problematici

Kršćansko mučeništvo kao svjedočanstvo ljubavi

Kakva je situacija sa slobodom vjerovanja u drugim zemljama. U radu komisije surađivali ste s teolozima iz različitih dijelova svijeta. U dokumentu „Sloboda vjerovanja za dobro svih“ spominje se na koje se sve načine krši sloboda vjerovanja. Možete li ih podijeliti s nama?

Prof. dr. Tanjić: U dokumentu Međunarodne teološke komisije jasno se, kao i u deklaraciji *Dignitatis humanae*, kaže da sloboda vjerovanja podrazumijeva da čovjek može na javan način – ne samo u vlastitoj nutrini i u djelovanju s drugima – tražiti istinu, nju slaviti, s njom živjeti i pokazivati je. U dokumentu je prepoznato više kategorija država s obzirom na poštivanje slobode vjerovanja: ima onih u kojima nema nikakve slobode vjerovanja; potom države u kojima je sloboda vjerovanja ograničena na privatno i eventualno na kult, ali bez javnoga i društvenoga djelovanja. S druge strane, u zemljama gdje vlada demokracija sve je veći broj onih koji prolaze kroz tzv. „bijelo mučeništvo“. Dokument govori o kršćanskome mučeništvu kao svjedočanstvu ljubavi koja nadvladava mržnju i koja je važna za slobodu vjerovanja. Mnogi zbog vlastite vjere i njezine javne manifestacije često trpe napade, ponižavanja i zbog toga su na marginama društvenoga života, ne mogu obavljati javne funkcije, njihovi vjerski simboli su diskriminirani, ne mogu ostvariti određena ekonomske i društvene dobrobiti... To je posebno istaknuto u ovome dokumentu.

Sloboda savjesti i vjeroispovijesti pripadaju u temeljna ljudska prava, ona nadilaze svako društvo i državu, ona se ne mogu preglasavati u parlamentu

Formiranje ideologije neutralnosti

Ono čemu se u dokumentu daje prostora jest i pitanje odnosa države i Crkve, kroz prizmu sekularnost i neutralnosti kao načela. Na koji način pomiriti sekularnost i potrebu države da osigura slobodu vjeronanja iz teološke vizure?

Prof. dr. Tanjić: Dokument Međunarodne teološke komisije polazi od nekoliko temeljnih pretpostavki, pa tako i da se promijenio povijesni kontekst u odnosu na vrijeme kada je donesena deklaracija *Dignitatis humanae*. Danas u potpuno sekulariziranim društvima postoje različite forme i oblici vjerskih zajednica te su i dalje društveno prihvaćene i shvaćene kao važni čimbenici posredovanja između pojedinca i države. Osim Crkve, to su obitelj i druge lokalne zajednice koje djeluju po principu supsidijarnosti i imaju veliku ulogu u socijalnom, društvenom i kulturalnom smislu. Nadam se da se više nikada neće dogoditi da se ističe isključivo pojedinac i država, iako je tendencija u individualiziranom i sekulariziranom društvu da se upravo tako promatraju stvari.

U dokumentu „Sloboda vjeronanja za dobro svih“ ističe se da se u mnogih modernih liberalnih država koje proklamiraju neutralnost, stalnim isticanjem govora o neutralnosti, zapravo ne može izbjeći sklonost da se vjeru – pa i vjeru zajednice i vjersku pripadnost – promatra kao prepreku za uključivanje u potpuno društveno djelovanje i okruženje, kao prepreku da pojedinac postane kulturalno i politički u potpunosti prihvaćen. Zapravo, ispada da bi preduvjet potpunoga uključjenja u sve društvene tokove bilo odricanje od vlastitih religijskih uvjerenja pod krinkom ili

zahtjevom neutralnosti. U dokumentu navodimo da ta proklamirana ideološka neutralnost, lišena svakoga etičkoga i religijskoga utemeljenja, ide prema formiranju ideologije neutralnosti. U dokumentu se iznosi i trend koji se primjećuje u „moralno neutralnoj“ državi. Naime, država želi kontrolirati sva područja ljudskoga života i donijeti sudove o svemu te se na taj način od neutralne pretvara u etički autoritarnu državu koja određuje što je jedino moguće misliti, kako je jedino moguće djelovati, što je jedino prihvatljivo.

Prof. Željko Tanjić: „U ‘moralno neutralnoj‘ državi, država želi kontrolirati sva područja ljudskoga života i donijeti sudove o svemu te se na taj način od neutralne pretvara u etički autoritarnu državu koja određuje što je jedino moguće misliti, kako je jedino moguće djelovati, što je jedino prihvatljivo.“

Novi fenomen fundamentalizma

Spominje se i vjerski fundamentalizam u kontekstu slobode vjerovanja, ali na drukčiji način nego što bi se na prvu stvar pomislilo...

Prof. dr. Tanjić: Religijski fundamentalizam ne znači prije svega povratak na ono tradicionalno življenje vlastite vjere, nije shvaćen kao neko vraćanje na tradicionalne korijene religije, nego kao novi fenomen koji treba čitati u suodnosu s razvojem koji su se dogodili u poimanju države i etičkoga relativizma te razumijevanje uloge države i posredno shvaćanje njegove neutralnosti. To nam se činilo važnim reći u dokumentu Međunarodne teološke komisije. Vjerski fundamentalizam treba razumjeti između ostaloga kao specifičnu reakciju na liberalnu koncepciju moderne

države, koji zbog etičkoga relativizma ili indiferentnosti prema religiji kod mnogih izaziva fundamentalistički stav, koji se u ekstremnoj formi nikako ne može prihvatiti ni tolerirati. Ali tko je onaj koji određuje granice „ekstremnoga“?

Biblijsko-teološko utemeljenje slobode vjerovanja

U podskupini za slobodu vjerovanja Međunarodne teološke komisije koordinirali ste rad više teologa iz različitih kulturnih i geografskih područja. Koliko je bilo teško „ujediniti“ sva razmišljanja, je li osjećala razlika između razmišljanja teologa iz zapadnoga svijeta i onih iz primjerice Afrike i Azije?

Prof. dr. Tanjić: Dokumenti Međunarodne teološke komisije su i službeni dokumenti Kongregacije za nauk vjere, a u timu devet teologa u podskupini za slobodu vjerovanja imali smo dvije žene laikinja: prof. Moiru Mary McQueen iz Kanade i prof. Tracey Rowland iz Australije. Afrički kontinent zastupao je svećenik iz Toga Koffi Messan Laurent Kpogo, a dio skupine bio je i kolega John Junyang Park iz Koreje. Iz Europe nas je bilo pet predstavnika, svi svećenici: Javier Prades López iz Španjolske, mons. Pierangelo Sequeri iz Italije, Philippe Vallin iz Francuske, belgijski isusovac Bernard Pottier te ja.

Svatko je došao sa svojim senzibilitetima i poimanjem slobode vjerovanja, a budući da to nije pitanje nauka koji se izvlači direktno iz Svetoga pisma i objave, iako ima biblijsko-teološko utemeljenje – to je bio poseban izazov. Primjerice, opasnost od tendencije liberalne države i društva u ograničenju slobode vjerovanja i djelovanja institucija polazeći od relativističkoga načina razmišljanja i viđenja neutralnosti posebno je bila isticana od predstavnika Amerike, Australije i Europe. Kolega iz Toga više je isticao važnost države i njezine ingerencije u zaštiti vjerskih zajednica s obzirom na mnoštvo religijskih grupa i fundamentalizama koji se javljaju na tom području. Kolega iz Koreje diskutirao je posebice o tome kako azijskome svijetu približiti pojmove kršćanske antropologije.

Autor: Ivan Tašev, novinar Glasa Koncila (itasev@glas-koncila.hr)

* Tekst je objavljen u sklopu projekta poticanja novinarske izvrsnosti Agencije za elektroničke medije. Dozvoljeno je prenošenje sadržaja uz objavu izvora i imena autora.

Ključne riječi: ivan tašev prof. dr. sc. Željko Tanjić vjerska sloboda

BIJELI DRIATELI

Daljnje korištenje vijesti u medijima samo uz prethodno odobrenje izdavača.
Sva prava pridržana © 2018 - 2021 Hrvatska katolička mreža